

ZEEUWS ERFGOED

INHOUD

- 4 Zaadamse schepen voor de Zeeuwse vloot
- 8 Archeologisch nieuws Van perzik en wolf
- 10 Tellen in het Zeeuws
- 13 Slag om de Schelde West-Zeeuws-Vlaanderen bevrijd
- 14 Heerlijke rechten als immaterieel erfgoed
- 17 Fotoboek over Schouwse traditie Trots op de strao
- 18 Trots op mijn monument Verantwoordelijk voor eigen stukje tijd
- 22 Scheepswerf Moed en Trouw in miniatuur
- 25 Uitheemse Zeeuwse vondsten in Brugs museum
- 28 Bouwbedrijf Boogert gaat restaureren
- 29 ERFGOEDallerlei
- 32 MOnuMENTaal

COLOFON

Zeeuws Erfgoed - blad voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Erfgoed Zeeland en verschijnt vier keer per jaar (ISSN 1570-5005). Erfgoed Zeeland is het centrale aanspreekpunt voor het erfgoed in Zeeland. De activiteiten van Erfgoed Zeeland worden onder andere mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Redactie Erfgoed Zeeland

Illustraties Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

Looierssingel 2 +31 (0)118 670 870
Postbus 49 info@erfgoedzeeland.nl
4330 AA Middelburg www.erfgoedzeeland.nl

Volg ons

Steun ons Erfgoed Zeeland staat voor het beschermen, benutten en beleven van erfgoed. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland richten wij ons op een goed functionerende erfgoedzorg. Dit met de steun van onze donateurs. Donateur worden kan al voor 17,50 euro per jaar. Meer weten? Kijk op erfgoedzeeland.nl/steun-ons.

Reacties en ledenadministratie Reacties en wijzigingen graag digitaal via zeeuuserfgoed@erfgoedzeeland.nl of via de postbus.

Opmaak decreet | **Druk** Meulenberg Media, Middelburg

Auteursrecht Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij Erfgoed Zeeland; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van Erfgoed Zeeland en de rechthebbende(n). Erfgoed Zeeland streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. Erfgoed Zeeland kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

Aan dit nummer droegen bij John Akkermans, Jeanine Dekker, Senne Diependaele, Robert van Dierendonck, Marinus van Dintel, Johan Francke, Henk van Haaster, Hans Jongepier, Jan Kuipers, Henk Roovers, Wim Scholten, Geert Stroo, Veronique De Tier, Lieven De Visch en Truus Trimpe Burger-Mekking

Foto omslag De VOC-werf in Middelburg (uitsnede), gezien vanaf het schip de 'Bot' in het Dok (Balkengat). We kijken in de richting van de Dokbrug (ophaalbrug) met rechts daarnaast het huis van de opper-equipagemeester. De 'Bot' (gebouwd 1768) was terug van haar vierde reis naar de Oost. Tekening Jan Arends, 1778 | *Zeeuws Archief, Zelandia Illustrata*.

Het Zeeuwse landschap heeft onmiskenbaar een agrarisch karakter. Naast de historische kerken, molens en bebouwing zijn het vooral de historische boerderijen en het omringende cultuurlandschap die de ruimte in Zeeland bepalen en er een eigen karakter aan geven.

Op 12 april organiseerde Erfgoed Zeeland een themabijeenkomst over het agrarisch erfgoed. Aanleiding was de presentatie van het rapport *Betere Bestemming voor de Boerderij. Agrarisch Erfgoed 2.0*. Ik vond het een nuttige, maar vooral ook een noodzakelijke bijeenkomst, want het gaat niet goed met het agrarisch erfgoed in onze provincie. De landbouw wordt grootschaliger, boeren moeten hun bedrijf sluiten, historische en beeldbepalende boerderijen en schuren komen leeg te staan en kleine cultuurhistorische elementen op en rond het boerenerv verdwijnen. Het is hoog tijd voor een nieuwe visie op behoud en ontwikkeling van het agrarisch erfgoed, een visie waarin de boerderij-eigenaar als primaire hoeder van het erfgoed centraal staat.

Eigenaren zijn verknocht aan hun boerderij, investeren tijd en geld in het onderhoud maar lopen in hun zoektocht naar hulp en ondersteuning voor het behoud en het onderhoud van hun waardevolle bezit nogal eens vast in het woud van subsidies, informatiestromen en wet- en regelgeving. Dat moet dus anders en in Zeeland kan dat. Gemeenten, Provincie, erfgoedorganisaties en natuur-, landschaps- en

landbouworganisaties hebben de handen ineen geslagen en onderschrijven de aanbevelingen van het rapport. Als ik die zou moeten samenvatten: richt een informatieloket in zodat kennis en deskundigheid efficiënt kunnen worden gedeeld, ga flexibel om met wet- en regelgeving en speel in op de mogelijkheden van de (nieuwe) Omgevingswet. Erfgoed Zeeland werkt er graag aan mee.

De zomerperiode is weer aangebroken. Tijd om naar buiten te gaan! Geniet van het Zeeuwse landschap en ga eens op zoek naar misschien wat minder bekend erfgoed zoals het getijdeshaventje bij Paal waar vroeger de scheepswerf Moed en Trouw van Verras was gevestigd. Of kijk eens rond bij Sinoutskerke en Baarsdorp. De kerken zijn in de loop der tijd verdwenen, maar als je goed kijkt dan zijn de sporen uit het verleden nog goed herkenbaar. En leuk om te weten: Sinoutskerke en Baarland zijn beide nog heerlijkheden met heerlijke rechten.

Wim Scholten, directeur

Afbeelding

De Zuidwellebrug over de Zoutgracht in Zierikzee is in 1783 gebouwd en niet meer van deze tijd. Dat wil zeggen, het metselwerk en de zeven hardstenen bogen kunnen het zware verkeer van tegenwoordig niet meer aan. Stenen komen los te liggen en er ontstaan scheuren. Daar valt niet tegenop te restaureren. De oplossing lag voor de hand. Auto's moeten nu een andere route kiezen om de monumentale binnenstad te bereiken.

Zaandamse schepen voor de Zeeuwse vloot

Afbeelding

Zicht op de rede van Rammekens, schilderij door Willem Hermansz. van Diest, 1657 | collectie Maritiem Museum Rotterdam.

Tijdens de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) bestelde Zeeland drie schepen in Zaandam: de 'Utrecht', de 'Zierikzee' en de 'Tholen'. Hoewel Zeeland zelf al een eeuwenoude scheepsbouwtraditie had, werd deze overvleugeld door de Zaanse concurrentie. In Zaandam bouwde men snel en efficiënt en de prijzen lagen hier 10 tot 20 procent lager dan de werven van de admiraliteiten.

Ten tijde van de Opstand tegen Spanje had men de oorlog op zee voornamelijk met betrekkelijk kleine schepen gevoerd. De strijd voltrok zich voor een groot deel tussen de zandbanken voor de Zeeuwse en Vlaamse kust. Kapers uit Duinkerken en schepen uit de Republiek gebruikten hiervoor niet diep stekende, snel varende oorlogsbodems. Vooral de Duinkerkers hanteerden een soort *hit and run*-tactiek. De Staatsen pasten hun schepen aan die van de Duinkerkers aan. De Staatse vloot bezat daardoor maar weinig grote oorlogsschepen. Men vertrouwde erop, dat bij grote zeeslagen (zoals bijvoorbeeld de Slag bij Duins, 1639) grote schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en van particulieren konden worden ingehuurd. Deze schepen waren vaak niet geschikt voor oorlogstaken. Ze waren *„gebouwt en gefatsoeneert niet ten oorloge, maar tot het voeren van groote laste”*. Ze waren te traag, meestal niet gebouwd van eikenhout en konden niet genoeg stukken geschut voeren. Bovendien waren

de dekken veel te dicht op elkaar gebouwd. De bemanning kon zich daardoor tijdens de gevechten maar moeilijk verplaatsen.

Admiraliteitscolleges

De Republiek telde vijf regionale admiraliteitscolleges, nadat de Staten-Generaal in 1597 een instructie voor de admiraliteiten hadden ingesteld: Amsterdam, de Maze (Rotterdam), Zeeland, Friesland en het Noorderkwartier (Hoorn en Enkhuizen). Belangrijke taken waren het bouwen, uitrusten en onderhouden van oorlogsschepen, het heffen van in- en uitvoerrechten (convooien en licenten), bemoeienis met het prijs- en buitrecht en rechtspraak bij geschillen. Ook benoemden de admiraliteitscolleges de lagere scheepsofficieren. Kapiteins en vlagofficieren werden aangesteld door de Staten-Generaal, maar wel op voordracht van de admiraliteiten.

Het Zeeuwse college was in Middelburg gevestigd. De admiraliteiten waren direct verantwoordelijk aan de Staten-Generaal en ze vergaderden gezamenlijk in Den Haag, maar de invloed van de gewesten waar ze gevestigd waren was zeer groot. Dit was vooral in Zeeland het geval. Het Amsterdamse college voerde de meeste activiteiten uit en beschikte over de aanzienlijkste middelen. Het functioneerde hierdoor min of meer als hoofdcollège.

Sterke Engelse vloot

Nadat de oorlog tegen Spanje in 1648 was afgelopen, werden de grotere oorlogsbodems opgelegd. Ze werden nauwelijks onderhouden en er bleef slechts een klein deel paraat. De opperbevelhebber van de Nederlandse vloot, Tromp, pleitte keer op keer voor de bouw van nieuwe schepen. Hij wilde in 1648 de zestig beste schepen van de vloot bewaren en de rest opruimen. Verder wilde hij dat er ieder jaar vijf nieuwe oorlogsschepen gebouwd zouden worden, *“naer het exempel van de naebuyrige kronen ende rijken, insonderheit van Engeland, Sweden, Denemarken ende anderen”*. Dit voorstel werd afgewezen, omdat de admiraliteiten er te weinig geld voor (over) hadden. Het voorstel van de bevelhebbers van de vloot kwam niet zo maar uit de lucht vallen. Zij zagen namelijk dat, terwijl er aan de zeevloot van de Republiek nauwelijks iets gebeurde, de Engelse vloot zich sterk uitbreidde. Deze vloot verdubbelde in 1649 en 1650 het aantal oorlogsschepen. Bovendien was het zo, dat de Engelse vloot een kern van grote schepen bezat. Die waren soms wel oud, maar ze werden steeds vernieuwd zodat ze aan de hoogste eisen voldeden. Een voorbeeld daarvan was 'The Prince Royal' uit 1610, die oorspronkelijk 55 stukken voerde. In 1652 was het aantal kanonnen opgevoerd tot 88.

De Engelse oorlogsschepen vormden met hun zware bewapening een enorme zeemacht. Ze hadden de diepe havens aan de Engelse oostkust als thuisbases. Deze schepen konden daardoor langer, breder en dieper steken dan de schepen van de Nederlandse vloot. Ze konden ook zwaarder bewapend worden. In 1654 telde de Engelse vloot veertien schepen die qua bewapening het admiraalsschip van Tromp, de 'Brederode' (met vijftig kanonnen), overtroffen. Toen de oorlog tegen de Engelsen uitbrak hadden de oorlogsschepen van de Republiek hoegenaamd geen kans. Dit gold nog meer voor de ingehuurdde koopvaardijsschepen.

Onbruikbare Zeeuwse schepen

Het is dus niet vreemd dat de opperbevelhebbers van de vloot steen en been klaagden. Witte de With was daarbij het duidelijkst. Hij verklaarde dat de Nederlandse vloot uit niet meer dan twintig goede schepen bestond en dat de rest eigenlijk kon worden afgedankt. Ook Michiel de Ruyter, Tromp en Van Galen lieten zich op een gelijksoortige manier uit. De druk op de Staten-Generaal tot uitbreiding van de vloot met grotere schepen nam toe. Vooral Johan de Witt, de nieuwe raadspensionaris, werd er een vurige pleitbezorger van. Nu wreekte zich echter de stroperige manier waarop in de Republiek besluiten werden genomen. Ieder gewest en vaak ook iedere stad wilde meebeslissen. Daarnaast moesten de vlootvoogden en de belangrijkste scheepstimmerlieden hun zegje doen over de bestekken van de nieuwe schepen.

In augustus 1652 werd voor het eerst gesproken over de aanbouw van zestig nieuwe grote oorlogsschepen. Op 8 februari 1653 werd een beslissing genomen. Pas nu kon worden begonnen met de bouw. Intussen breidde de Engelse vloot zich steeds verder uit. De schepen van de Republiek waren er totaal geen partij voor en werden simpelweg de zee uit geschoten. Na de Driedaagse Zeeslag en de Slag van Nieuwpoort werd de situatie kritiek voor de Nederlandse vloot. Van de zeventien Zeeuwse oorlogsschepen waren er bijvoorbeeld twaalf onbruikbaar. Van de negen schepen van de admiraliteit van de Maze waren er zes ondeugdelijk. De Engelsen heersten over de zee en sloten de zeegaten af. *“Zij brachten alle hare macht bijeen, om deze staet te verswacken.”*

Financiële perikelen

Wilde de Republiek nog iets bereiken tegen de Engelsen, dan moest de vloot snel versterkt worden. Maar de admiraliteitswerven stonden er niet om bekend dat zij snel werkten. Bovendien was hun financiële situatie slecht. Andere scheepsbouwers stonden niet te springen om hun schepen te verkopen aan de admiraliteiten, wier leveranciers vaak maanden, soms wel jaren moesten wachten op hun geld. De admiraliteit van Amsterdam was de enige die wel over voldoende geld beschikte. Het geldgebrek van de andere admiraliteiten was voor een deel de schuld van de Staten-Generaal. Zij hadden grote bedragen, waar de admiraliteiten recht op hadden, nog niet uitbetaald.

Verder was het zo, dat ook de landgewesten mee moesten betalen aan de vloot. Omdat zij zelf geen

Afbeelding links

Een zeventiende-eeuws model van de 'Utrecht', gerestaureerd door de heer A. Hoving | collectie Roovers, foto Bart Lahr (voor Scheepshistorie 3).

Afbeelding rechts

Jan Pietersz. Gijsen, de doopsgezinde scheepsbouwer van de 'Utrecht'. Zijn vader had aan het begin van de zeventiende eeuw op drie werven 21 schepen in aanbouw | collectie Roovers.

vloot bezaten, hadden deze betalingen voor hen geen prioriteit. Eind 1654 moesten Gelderland, Utrecht en Drenthe respectievelijk nog 100, 75 en 60 procent van hun bijdrage aan de vloot betalen. Dat betrof een bedrag van f 442.625,-. Dit was niet minder dan 12,5 procent van de totale bouwkosten van de op stapel staande nieuwe schepen.

Zeeuwse werven

Vóór de Opstand tegen Spanje was Veere de basis van de Habsburgse admiraliteit. Gedurende de Republiek, toen de Zeeuwse admiraliteit in Middelburg was gevestigd, had deze vier havens met werven als uitvalsbases: Middelburg, Zierikzee, Veere en Vlissingen. De Veerse admiraliteitswerf verloor rond het midden van de zeventiende eeuw haar prominente positie ten gunste van Vlissingen, waar sinds het begin van de zeventiende eeuw het grootste deel van de Zeeuwse vloot lag. Op last van prins Maurits kwam hier al in 1614 de Ooster- of Dokhaven, waar vele tientallen schepen beschermd voor anker konden gaan. Maar pas tegen het eind van de zeventiende eeuw was de Vlissingse haven de modernste van Zeeland en de best uitgeruste van de Republiek. In 1704/05 bouwde men hier naar een ontwerp van de Engelse marineofficier John Perry (1697) - prins Willem III was intussen koning van Engeland - het oudste droogdok van Nederland en een der vroegste van West-Europa: het in 2010 weer uitgegraven en gerestaureerde Dokje van Perry.

Overige belangrijke Zeeuwse werven in de zeventiende en achttiende eeuw waren de VOC-werf in Middelburg, die in totaal 336 retour-schepen voor de vaart op Oost-Indië afleverde, en de eveneens Middelburgse werven van de West-Indische Compagnie (WIC) en de Middelburgse Commercie Compagnie, bij het huidig geslacht in kwade reuk vanwege de slavenhandel. Op de overige werven liepen zoals elders ook wel schepen van stapel die later als oorlogsschip werden ingezet. Zoals de in Middelburg voor de Kamer Zeeland van de VOC gebouwde Prins Willem (1649-1651), het grootste VOC-spiegel-retourschip van de zeventiende en vermoedelijk ook de achttiende eeuw. Tijdens de Eerste Engelse Oorlog fungeerde dit als vlaggenschip van viceadmiraal Witte de With - weliswaar tegen diens zin.

Toch had de Zeeuwse scheepsbouw al vanaf ongeveer 1600 te maken met problemen. Niet alleen vanwege de Hollandse i.c. Zaanse concurrentie, maar onder meer ook vanwege de fiscale afsluiting van de Westerschelde na de Val van Antwerpen in 1585, waardoor de Walcherse havens hun positie als voorhaven verloren.

De aankopen in Zaandam

Ondanks de moeizame financiële situatie en de aanwezigheid van eigen werven heeft Zeeland drie schepen in Zaandam gekocht: de 'Utrecht' van 140 voet (gebouwd door Jan Pietersz. Gijsen), de

'Zierikzee' van 134 voet (gebouwd door Arent Dirckz. Sluyck) en de 'Tholen', een kleiner schip (gebouwd door Jan Pietersz. Sij). Het Zeeuwse aandeel aan 's lands vloot in 1653 was 15 van de 66 schepen. De lokroep der Zaandamse scheepsbouw was in deze situatie groot. In de toptijd leefden hier 3.000 tot 4.000 mensen direct van de scheepsbouw. Ook nevenbedrijven zoals ankersmederijen, mastenmakerijen, zeildoekweverijen, mastenmakerijen, houtzagerijen, touwslagerijen enzovoort zorgden voor veel werk.

De Zeeuwse admiraliteit ging bij de aankoop niet over één nacht ijs. Zij stuurde een opzichter, Andries Arentsen, naar Zaandam om toezicht te houden op het *"toemaecken en taekelen"* van de schepen. Andries kreeg begin 1654 voor 164 dagen toezicht *"t negentich ponden en vier schellingen Vlaems"* (f 540,20) uitbetaald. Ook ontving hij een onkostenvergoeding van f 156,62½ voor zijn werk. Hij was overigens niet de enige Zeeuw die aanwezig was bij de bouw. Ook Johan van Benthem, Raad van de Admiraliteit van Zeeland, verbleef in Zaandam en Amsterdam. Daar betaalde hij contant f 5.352,- voor rondhout, masten en andere zaken, die nodig waren om de schepen te kunnen laten uitvaren.

De admiraliteit van Zeeland probeerde ook zoveel mogelijk werk door Zeeuwse ondernemers te laten verrichten. Zo stuurde ze in 1653 Frans Mangelaer en Jan Vinckaert (de latere bevelhebbers van de 'Utrecht' en de 'Zierikzee') naar Amsterdam en Zaandam om de bestelde schepen *"te helpen toemacken"*. De hoeveelheid werk die nog te doen stond, was natuurlijk afhankelijk van het bouwstadium waarin de oorlogsschepen zich bevonden. Later werd Mangelaer met zeven ankers ter waarde van f 2.375,- naar Zaandam gestuurd. Verder leverden Zeeuwse ondernemers

onder meer touwwerk, masten, rondhout en zeilen. De Zeeuwse admiraliteit wilde zeker weten dat ze goede schepen kreeg voor haar geld. Ze stuurde na de eerdere controles nog een keer een scheepstimmerman, Simon Been uit Vlissingen, naar Zaandam om de drie schepen te inspecteren. Hij kreeg voor dit onderzoek f 200,- en voor zijn reiskosten f 100,-. Dit zijn voor die tijd hoge vergoedingen.

Hoeveel de Zeeuwen precies betaald hebben voor de schepen is niet duidelijk. Ze zullen zeker kortingen hebben bedongen, aangezien ze zoveel mogelijk zaken aan de schepen in eigen beheer hadden uitgevoerd. Jan Pietersz. Gijsen, de bouwer van de 'Utrecht', ontving f 17.004,57. Arent Dircksz. Sluyck, de bouwer van de 'Zierikzee', ontving een bedrag van f 25.442,-. (Zijn vraagprijs was f 36.000,-). Of deze bedragen alle betalingen behelsden is niet duidelijk. Later vond nog een betaling plaats aan Gijsen van 1.000 ponden Vlaams (f 6.000,-).

Henk Roovers

Verder lezen

- Zie voor de Zeeuwse situatie onder meer 'Concurrentie en Compagnie. Scheepsbouw in Zeelands Gouden Eeuw', www.zeeuwseankers.nl/verhaal/concurrentie-en-compagnie;
- 'Organisatie van de kaapvaart', www.zeeuwseankers.nl/verhaal/organisatie-van-de-kaapvaart (op basis van publicaties van Johan Francke);
- Jan Kuipers, 'Schepen, schelpen, vondsten, wrakken. Herinneringen aan Zeeuwse VOC-schepen', *Zeeuws Erfgoed* december 2017, 3-6 en idem, 'Zeeuwse VOC-wrakken', www.zeeuwseankers.nl/verhaal/zeeuwse-voc-wrakken.

Henk Roovers (Zaandijk) publiceerde over dit en andere onderwerpen aangaande de Zaandamse scheepsbouw artikelen in onder meer *Zaans Erfgoed* nr. 58, 59 (2016) en nr. 64 (2018). (Voor literatuur-opgave zie aldaar.) Het artikel 'Zaandamse schepen voor de Zeeuwse vloot' in dit nummer van *Zeeuws Erfgoed* is tot stand gekomen met medewerking van Jan Kuipers.

Afbeelding
Zaandam bezat rond 1670 zestig grootscheepmakerswerven, maar afbeeldingen zijn schaars. Deze dateert uit de nadagen (1786) | collectie Roovers.

Van perzik en wolf. Fauna en flora in e

De archeologische begeleiding van de rioleringswerken in het plangebied 't Vestje in Oostburg, uitgevoerd in 2014 in opdracht van de gemeente Sluis door Artefact!, bood een grote kans op het vergaren van kennis over de ringwalburg van Oostburg.

Afbeelding links
Reconstructie van een oude 'kaardenkam' met de bollen van de kaardenbol in het museum van Mission Santa Barbara, Santa Barbara, California | foto Guy Edwardes.

Afbeelding rechts
Bol van een kaardenbol, vroeger gebruikt om wol te kaarden | foto Eugene Zelenko, Wikipedia.

Delen van de wal, gracht en binnenterrein van die burg zijn inderdaad aangetroffen en worden voorlopig globaal gedateerd tussen 950 en 1300. Onderzoek van de verzamelde archeobotanische resten schept een beeld van het milieu binnen en buiten de burg en economische aspecten van landbouw en veeteelt, terwijl de studie van de dierlijke resten inzicht verschaft in de aanwezige diersoorten, de voedsel economie en eetgewoonten. In februari is het onderzoeksrapport van Artefact! bij de opdrachtgever ingediend, maar nu wordt opnieuw een tipje van de sluier opgelicht.

Landschap

Het landschap buiten de ringwalburg was een open landschap met weinig bomen. De weinige bomen waren els, wilg, eik en hazelaar. Dominant in de omgeving was zoet tot brak grasland van hoge schorren, dat regelmatig werd begraasd of gemaaid, een duidelijke aanwijzing voor veeteelt, net als mestschimmels van het binnenterrein. In de omgeving van de ringwalburg moeten ook akkers zijn geweest. Daar zijn vrijwel zeker de granen broodtarwe, gerst, haver en rogge verbouwd, wat blijkt uit het gevonden dorsafval

van deze granen. De belangrijkste zijn broodtarwe en gerst, waarvan relatief grote hoeveelheden en pollen binnen de ringwalburg zijn teruggevonden. Delen van de ringwalgracht stonden met regelmaat droog en waren in natte omstandigheden gevuld met zwak brak water. Het grotendeels opgehoogde binnenterrein bestond uit grasland, maar meer perifere delen werden ook bewerkt, meest waarschijnlijk in de vorm van tuinbouw. Daarin werd in ieder geval een klein soort tuinboon geteeld, de duivenboon. Mogelijk werd ook selderij verbouwd. Op een enkele plaats, zoals in de directe omgeving van een drenkkuil stonden ook bomen: beuk, els, es, hazelaar, populier en wilg.

Voedsel economie

Naast de eerder genoemde granen zijn ook resten gevonden van pluimgierst. Deze graansoort komt minder vaak voor en Oostburg is tot nu de oudste archeologische context in Zeeland. In Middelburg en Vlissingen komt pluimgierst in zestiende-eeuwse sporen voor. Grote hoeveelheden broodtarwe en gerst zijn waarschijnlijk bij een brand verkoold en vervolgens als afval gestort in een

n rond de ringwalburg van Oostburg

drenkkuil en een waterkuil. Uit de laatste komen nog wat resten van een opvallende graansoort, namelijk emmertarwe. Dit graan is een belangrijk cultuurgewas in de prehistorie en Romeinse periode, maar komt incidenteel voor in de middeleeuwen. Emmertarwe kan als akkeronkruid tussen het verbouwde graan zijn gegroeid, maar gecultiveerd is hier - in een nattere regio - niet uit te sluiten.

Van peulvruchten is, naast de duivenboon, ook erwt aangetroffen. Van fruit zijn resten gevonden van dauwbraam, gewone braam, mispel, peer, perzik, pruim, vijg en vlierbes. Vijgen zijn vrijwel zeker als gedroogde zuidvrucht naar Oostburg gekomen. Het meest opmerkelijk is echter de perzik. In de Romeinse tijd komt deze 'Perzische pruim' (*Prunus persica*), van oorsprong uit West-Azië, af en toe voor en dan pas weer in de middel-eeuwen in stedelijke of elitaire kringen. Uit vroegmiddeleeuwse context - hier de gracht van de ringwalburg - was de perzik in Nederland nog niet bekend. Een vroegmiddeleeuwse perzikvondst is wel bekend uit het Oost-Vlaamse Wortegem. Hazelnoot en walnoot zijn de in Oostburg voorkomende vroegmiddeleeuwse notensoorten.

Overige gebruiksplanten

Zaadballen van vlas wijzen op de verwerking en waarschijnlijk ook de verbouw van dit gewas. In de eerste plaats wordt vlas atuurlijk benut voor de vezels, waarvan linnen werd gemaakt. In de tweede plaats kunnen de zaadbollen zijn gebruikt voor het persen van lijnolie. Verdere plantaardige aanwijzingen voor textielproductie zijn de vondsten van wouw en kaardenbol. Wouw is een belangrijke verfpant, de beste om textiel geel te verven. De plant kan verbouwd zijn in een tuin of gedroogd aangevoerd en lokaal verwerkt. Van kaardenbol zijn zowel zaden als schutbladen gevonden, maar er kon niet worden vastgesteld of het van de gecultiveerde variant (zoals in het Romeinse spoor uit dit onderzoek; zie *Zeeuws Erfgoed* 2019-1) of de wilde afkomstig is. De bollen werden gebruikt om wol te kaarden. Ook andere benen artefacten, zoals een twijnbot voor het twijnen van garen en een spinschijfje, wijzen op textielverwerking.

Dierlijke resten

Uit het archeozoologisch onderzoek blijkt verder dat rund de belangrijkste vleesproducent van de aanwezige veestapel is geweest, op de voet gevolgd door schaaap/geit. Net als schapen- en geitenwol leverde het rund ook een belangrijke economische bijdrage, want alle verzamelde leerresten, waaronder enkele opvallende schoentypes en schoenafval, zijn van rund of kalf afkomstig. Het aandeel van varken in de vleesvoorziening was minder groot en pluimvee, met name kip en gans, kwamen in mindere mate op tafel. Naast schelpdieren maken vooral de vele visresten uit de zeevresiduen duidelijk dat vis een belangrijke voedselbron was.

Het gaat om vrijwel uitsluitend zeevis zoals kabeljauwachtigen, platvissen en in mindere mate haringachtigen, die zowel op open zee als langs de kust gevangen is. Ook zijn resten van dunlipharder en de anadrome vissoorten paling en elft/fint aangetroffen.

Ten slotte zijn ook resten van huisdieren zoals kat, hond en paard verzameld en maken wilde eend, blauwe reiger en meerdere kikker- en paddensoorten deel uit van de natuurlijke fauna. Een opvallende en zeldzame vondst is een fragment van een linker schouderblad van een wolf.

Het zou hier om een gejaagd dier kunnen gaan waarvan een fragment uiteindelijk, per toeval of intentioneel, in een van de ophooglagen van de noordelijke wal van de ringwalburg is terechtgekomen.

Senne Diependaele, Artefact! Advies en Onderzoek in Erfgoed, Zaamslag
Henk van Haaster, BIAx Consult, Zaandam
Robert van Dierendonck, Erfgoed Zeeland

Afbeelding
Fragment van een linker schouderblad van een wolf | foto Bea De Cupere, Bones and Arch.

Tellen in het Zeeuws

Tellen doen we allemaal, we leren het al vroeg en ouders zijn er meestal trots op als hun kleine kinderen *een, twee, drie* kunnen nazeggen of leren rekenen. Maar hoe tellen we in het Zeeuws? Heel veel verschil met het Nederlands is er op het eerste gezicht niet, op een paar uitspraakverschillen na. Ook wat de verbuiging van telwoorden betreft, zijn er enkele minieme verschillen.

Afbeelding

Uit: *Eên, tweëë, drieë*.
Tellen met Leuntje en Merien. Tekening van Jan Willem Hament.

Wat zijn telwoorden?

Telwoorden zijn woorden die het aantal of het rangnummer van iets aangeven. We kennen twee soorten telwoorden: de hoofdtelwoorden (één, twee, drie, ...) en de rangtelwoorden (eerste, tweede, derde, ...). Beide soorten komen in bepaalde en in onbepaalde vorm voor. Bepaalde telwoorden geven het precieze aantal of rangnummer, onbepaalde geven een niet-gespecificeerd aantal of rangnummer.

Zelfstandig en bijvoeglijk gebruik

De meeste telwoorden krijgen in het Zeeuws een eind-*e*, althans als ze zelfstandig gebruikt worden.

Eêne, tweëë,
drieë, viere,
vuuve, zesse,
zeev(e)ne, ...

Dat wil zeggen dat er geen voorwerp of persoon volgt. Je hoort dus *eêne, tweëë, drieë, viere, vuuve*,

zesse, zeev(e)ne, achte, neeg(e)ne, tiene, elleve, twelve, dertiene en zo verder tot *negentiene*. Vanaf *twintig* hoor je geen eind-*e* meer: *twintig, dertig* enzovoort.

Hoewel, dat is een te simpele voorstelling van de feiten. Op Walcheren bijvoorbeeld telt men *eên, tweê, drie, viere, vuuve*, ... De eind-*e* is er pas vanaf *vier*. Op Zuid-Beveland krijgt enkel de *eên* geen eind-*e*: *eên, tweëë, drieë, viere* enzovoort. Onder invloed van het Nederlands is het mogelijk dat de eind-*e* meer en meer verdwijnt, ook in het Zeeuws en zeker bij jongeren die sterker onder invloed staan van de standaardtaal.

Wanneer getallen bijvoeglijk gebruikt worden, met andere woorden wanneer er een voorwerp of persoon volgt, dan staat er nergens een eind-*e*: *ik é vuuve koartn, m'oa zes lammers, ik é drie broers*.

De uitspraak van telwoorden

De uitspraak van de getallen is een beetje anders dan in het Nederlands. *Eên* en *tweê* hebben een scherplange *ee*. Dat betekent dat ze in het grootste deel van Zeeland klinken als een *ee* met een naslag, in het oostelijke deel van Zeeuws-Vlaanderen wordt het *ieë*. Hier en daar wordt het iets korter uitgesproken en hoor je *jin, jinne* of *twi*.

Zeven en negen hebben ook een *ee*, maar het is een zachtlange. Dat betekent dat de *ee* in het dialect ongeveer klinkt als in het Nederlands, er is geen naslag te horen. De doffe *e* van de tweede lettergreep wordt meestal ingeslikt: *neegne*, *zeevne*.

Drie, *vier* en *tien* hebben overal in Zeeland een *ie* die soms iets langer klinkt of een naslag heeft (*tieëne*) in vergelijking met de *ie* van het Standaardnederlands. *Drie* wordt in het Land van Hulst en de grensstreek wel *dré* en *dréje*; *tien* klinkt er korter dan in de rest van Zeeland. *Zes*, *acht* en *elf* klinken ongeveer zoals in de standaardtaal. De *e* en de *a* worden iets vetter of harder uitgesproken. De *e* van *zesse* en *elleve* bijvoorbeeld gaat in de richting van de *e* van het Engelse *bad*. Bij *elf* zie je ook nog een tussenklank optreden, een doffe *e*: *elleve*.

De uitspraak van de Zeeuwse *vijf* verschilt het meest van het Nederlands. In het grootste deel van Zeeland is dat immers een *uu*. Een *ij* voor een *f*, *v*, *p* is in het West-Vlaams en in een groot gedeelte van het Zeeuws een *uu*. Er zijn niet heel veel woorden die die *uu* hebben of hadden. Het gaat om *wuuf* 'wijf, vrouw', *vuuve* 'vijf', *bluuvven* 'blijven', *puupe* 'pijp' en *verzuup* 'verzijp, vergiet'. Dat geldt echter niet voor het Land van Hulst en de oostelijke grensstreek met Vlaanderen, want daar kennen ze dat verschijnsel niet. De *ij* is er - ook voor een *f*, *v* en *p* een *ij*-achtige klank. Het Land van Hulst zegt *vijf* of *vijve* soms zelfs met een *aa*-achtige klank; in Westdorpe is de *ij* geen tweeklank, daar horen we *vève*. Lang geleden kon je in het burger-Zeeuws ook nog *vuif* horen, bijvoorbeeld in Middelburg. Een getal met veel variatie, dus.

Twaalf krijgt vaak een *oa*-achtige klank, een gerekte *o*, als het ware. Maar vaak ook *e*: *twelve*, *twelleve*, vooral op Zuid-Beveland en op Goeree. Ook hier net zoals bij *elleve* soms een tussenklank: *twoaleve*, *twelleve*, maar niet altijd.

Drie had niet zoveel variatie, maar *dertien* en *dertig* tonen - zeker in het oudere Zeeuws - toch wel wat verschillen met het Nederlands. De *e* klinkt in sommige regio's echt als een *a* en hier en daar zelfs als een *o*. *Dertiene*, *dartiene* en *dortiene* of *dertig*, *dartig* en *dortig* komen naast elkaar voor. De oude vorm *dortiene* was in de jaren zestig nog bekend in het noorden van Zeeland: Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee.

Veertien toont ongeveer dezelfde verscheidenheid als *eën* en *tweëë*. De *ee* is hier weer scherplang. In het oosten van Zeeuws-Vlaanderen dus een *ieë*, elders een *eë*, een *ee* met naslag dus.

Vanaf *vijftien* heb je het normale telwoord (*vijf*, *zes* tot en met *negen*), gevolgd door een *tien*. De uitspraak is dan ook hetzelfde als bij *vijf*, *zes*, *zeven*, *acht*, *negen* en *tien*. Alle getallen van *dertien* tot *negentien* hebben de klemtoon op *tien*, op het tweede lid van de samenstelling.

Rangtelwoorden

Van elk getal kan ook een rangtelwoord gevormd worden. Je bent de *eerste* die binnen mag, je broer de *tweede* en je zus de *derde*. Bij *eerste* - met een scherplange *ee*, dus een *ee* met naslag zoals *eën* en *tweëë* - valt de *r* meestal weg, behalve op Goeree-Overflakkee. Je hoort dus *eëste* of *ieëste*. Ook *tweede* vertoont weer een scherplange *ee*, maar komt ook vaak in de iets kortere versie *twide* voor. *Derde* heeft net als *dertien* en *dertig* drie uitspraakvormen: de *e*, de *a* en de *o*. Een heel enkele keer hoor je wel eens iemand *driede* zeggen, zoals ook kinderen wel eens doen wanneer ze leren tellen. Voor *vier*, *vijf* en *zes* zijn er geen speciale dingen te melden, het telwoord wordt gevolgd door *-de*, met dezelfde uitspraak als hierboven besproken. *Zevende*, *achtste*, *negende* en *tiende* leveren ook geen noemenswaardige problemen op, behalve dat zowel *zevende*, *negende* als *tiende* ook als *zevenste*, *negenste* en *tienste* gerealiseerd kunnen worden, wellicht onder invloed van *achtste*, dat enkel met *-ste* gevormd kan worden. Er bestaat ook een vorm op *-es*: *eerstes*, *tweedees*, *derdes* of *derdens* enzovoort. Deze vormen betekenen 'op de eerste plaats, voor de derde keer, ...'.

Tfeertig, tfijtig, tsestig, tseventig tachentig, tnegentig

Van twintig tot negentig

Bij de tientallen tot honderd vallen een paar dingen op: alle tientallen die niet met een *t* of *d* beginnen krijgen een *t* vooraan: *tfeertig*, *tfijtig*, *tsestig*, *tseventig* en *tnegentig*, wellicht onder invloed van *tachtig*. *Tachtig* heeft die *t* dus ook in het Standaardnederlands. In het dialect rekken we die *tachtig* tot *tachentig*. Dat komt dan wellicht weer door de invloed van *zeventig* en *negentig*. De spreker past de tientallen een beetje aan, zodat ze wat meer op elkaar lijken. >

Honderd en duizend

Honderd wordt in het Zeeuws zonder *h* uitgesproken, behalve op Goeree-Overflakkee, waar het *honderd* is en op West-Flakkee waar het ook *hoenderd* of *hoengderd* wordt. *Duizend* wordt overal in Zeeland *duzend*, behalve in het Land van Hulst en Hulst zelf, want daar kent men een *ui*-achtige klank. Het rangtelwoord krijgt *-ste*.

Getallen in de taal

Getallen komen ook voor in uitdrukkingen, zeispreuken, volkswijsheden en weerspreuken. We geven maar enkele voorbeelden: *Z'is 'ekleêd as 'n juun mie eên schelle* als iemand heel luchtig gekleed loopt, *z'ei mè drie krentekoeken en van d'n eênen is nog 'n stiksje of ebete* voor iemand die ze niet allemaal op een rijtje heeft, *me pakke d'r is vuuve* als je even wil rusten, *die goôï oaltoôs zessen* wanneer iemand altijd geluk heeft, *zô groôtsig as 'n 'ond mee zeven stjert'n* voor wie zeer trots is, *de breêveertienen uut'ang'n* voor als je veel geld uitgeeft, enzovoort. Een volkswijsheid met een getal erin is bijvoorbeeld *twee dieng'n, die je nie moe loat'n uitgoan: je segoar en je vrouwe*.

Afbeelding

Uit: *Eên, tweëë, drieë. Tellen met Leuntje en Merien*. Tekening van Jan Willem Hament.

**Twee dieng'n,
die je nie moe
loat'n uitgoan:
je segoar en je
vrouwe**

En wat te denken over de weerspreuk *reehen uut 't oôsten en ouwe wuuvskuren, kunne drie keêr vierentwintig uren dure*.

Veronique De Tier

In mei verscheen het boekje *Eên, tweëë, drieë, tellen met Leuntje en Merien* van Veronique De Tier en Elsa van Hermon met tekeningen van Jan Willem Hament. Met de hulp van de luisteraars van Omroep Zeeland en de invullers van de vragenlijst *Vraag en Antwoord* van Erfgoed Zeeland en de Stichting Nederlandse Dialecten, schreven zij over de Zeeuwse telwoorden, met vooral veel aandacht voor de uitdrukkingen, volkswijsheden enzovoort. Het Paard van Troje uit Goes gaf het boekje uit. Het kost € 9,95 en is te verkrijgen bij de boekhandel of bij Erfgoed Zeeland in Middelburg.

Afbeelding

De in 1942 gebouwde watertoren van Oostburg werd in 1944 door oorlogsgeweld verwoest | archief Gemeente Sluis.

Slag om de Schelde

West-Zeeuws-Vlaanderen bevrijd

De Slag om de Schelde wordt in het najaar van 2019 uitgebreid herdacht op nationaal niveau. De Slag om de Schelde begon in Oost-Zeeuws-Vlaanderen, dat binnen enkele dagen bevrijd werd (16-21 september 1944). Hierna stonden de geallieerden klaar om West-Zeeuws-Vlaanderen te bevrijden. Dit bleek echter lastiger dan gedacht.

Het bombardement op Breskens

Op Dinsdag, 5 september 1944, ging een groot deel van Nederland ervan uit dat de bevrijding in aantocht was. In West-Zeeuws-Vlaanderen vluchtten armoedige Duitse soldaten en NSB'ers op alle mogelijke manieren richting Breskens om veilig naar "den overkant" te geraken. De geallieerden lieten dit enkele dagen toe, maar besloten op 11 september de haven van Breskens onder vuur te nemen. Die dag werden 451 bommen op het dorp gegooid en werden zo'n 200 Bressiaanders en 80 tot 100 Duitsers gedood. Er werden 537 panden verwoest en 151 raakten zwaar beschadigd. Met een bevolking van 3300 inwoners werd Breskens zo relatief gezien het zwaarst getroffen van Nederland. En dan moest de bevrijding nog komen.

Waar blijven ze?

Zowel aan de Braakman als aan het Leopoldkanaal konden de geallieerden niet verder oprukken, dat terwijl ze al rond 12 september de grens bij Eede genaderd waren. In Aardenburg werden de vlaggen weer ingehaald, want de bevrijding duurde langer dan verwacht. Na de chaos van Dinsdag kregen de Duitsers zodoende de kans zich te reorganiseren en zich verder in te graven. Het strategisch belang van het gebied voor de toegang tot bevoorradingshaven Antwerpen was groot, waardoor de Duitsers

West-Zeeuws-Vlaanderen niet zomaar wilden opgeven. Burgers werden in alle haast opgetrommeld om te helpen met de Duitse verdedigingswerken. Ondertussen voerden de geallieerden steeds meer bombardementen uit, waaronder op Oostburg, dat ook grotendeels verwoest werd.

Operatie Switchback

Op 6 oktober probeerden de Canadezen aan het Leopoldkanaal een doorgang te forceren: het startsein van Operatie Switchback. Enkele dagen later lukte het om ook de Braakman over te steken. Biervliet werd op 11 oktober bevrijd, maar de opmars verliep moeizaam. De Canadezen namen weinig risico en trokken pas verder op nadat de vijandelijke stellingen zwaar onder vuur genomen waren. De drassige polders - sommige waren ook geïnundeerd - waren lastig voor het zware geschut en op veel plaatsen werd om elke meter hard gevochten. Ook Schoondijke en Sluis hadden het zwaar te verduren en werden grotendeels verwoest. Niet overal meer werden de geallieerden met vlaggen onthaald.

De strijd om West-Zeeuws-Vlaanderen zou een van de zwaarste en moeilijkste veldslagen van de Tweede Wereldoorlog worden. "Een tweede Normandië", stelden verschillende soldaten. Op 1 november 1944 werd het laatste deel van West-Zeeuws-Vlaanderen bevrijd, Sluis en Sint Anna ter Muiden, samen met het Belgische Knokke. Het kustplaatsje Retranchement werd op 30 oktober al door de Canadezen bevrijd.

Geert Stroo
Archief Gemeente Sluis

Zie ook:
www.zeeuwseankers.nl/verhaal/de-slag-om-de-schelde.

Heerlijke rechten als immaterieel erfgoed

Kunnen oude zakelijke rechten ook erfgoed zijn? De heerlijkheden Sinoutskerke en Baarsdorp leveren het bewijs van wel. Sinds januari van dit jaar zijn zij aangemeld bij het Netwerk Immaterieel Erfgoed in Nederland. De stichting die namens de eigenares toeziet op de uitoefening van de heerlijke rechten, zoekt de verbinding met de bewoners van het gebied door hen te betrekken bij de geschiedenis van hun omgeving.

*Afbeelding
Gezicht op het Huis te
Baarsdorp, afgebroken
eind zestiende eeuw |
tekening, Zeeuws
Archief, Zeeuws
Genootschap, Zelandia
Illustrata, deel II, nr. 1470.*

Recht op overheidsgezag

Ten zuiden van Goes, op Zuid-Beveland, liggen Baarsdorp en Sinoutskerke. Ze vormen een van de weinige plaatsen in Zeeland waar de traditie van de ambachtsheerlijkheid nog in ere wordt gehouden. Heerlijkheden dateren uit de middeleeuwen en waren bestuurseenheden op het platteland. Ze omvatten het recht op overheidsgezag in een bepaald gebied en rechten die daarmee verbonden waren. Onder het recht op overheidsgezag viel de aanstelling van de dorpsbestuurders (schout, schepenen en secretaris), uitoefening van rechtspraak, benoeming van de pastoor of predikant en belastingheffing. Iemand kon een ambachtsheerlijkheid, of een deel daarvan, verwerven door vererving of aankoop.

Sinoutskerke en Baarsdorp ontstonden als aparte ambachtsheerlijkheden. De geschiedenis van de heerlijkheid Baarsdorp gaat het verst terug. De eerste heer van Baarsdorp was Wolfert IX van Borssele, die leefde tussen 1203 en 1231. Daaruit valt af te leiden dat de heerlijkheid in die periode gesticht moet zijn. De heerlijkheid wordt voor het eerst vermeld op een zegel uit 1271.

De geschiedenis van de heerlijkheid Sinoutskerke laat zich niet zo ver terug achterhalen. De vroegste vermelding van eigenaren betreft de jaren 1330-1340, wanneer een deel van de heerlijkheid eigendom is van de 'Vrouw van Wissenkercke'. Beide heerlijkheden waren vanaf 1603 steeds in handen van dezelfde personen. In de loop der eeuwen kochten of erfden families en particuliere eigenaren ambachtsporties.

Schapendrift, plantrecht en visrecht

De Bataafse Revolutie in 1795 maakte een einde aan de heerlijke rechten en hoewel een deel van de ambachtsheerlijke rechten later weer werd hersteld, werd het heerlijk recht op overheidsgezag nooit opnieuw in het leven geroepen. In Sinoutskerke en Baarsdorp bleven behalve het recht tot het voeren van de titel heer of vrouwe ook andere heerlijke rechten in gebruik. Het gaat hier om het recht op schapendrift, ook wel grasetting genoemd, het plantrecht en het visrecht.

Het recht van schapendrift houdt in dat langs de wegen en wegelingen in Sinoutskerke en Baarsdorp schapen mogen worden geweid. Uitoefening van het recht op schapendrift vindt ongeveer eenmaal per tien jaar plaats, sinds de jaren zestig van de vorige eeuw met enkele

schapen. De laatste keer was dat in 2008. Met het recht op schapendrift hangt het plantrecht samen, het recht om in de smalle bermstroken langs de wegen, op grond die eigendom is van iemand anders, bomen en ander houtgewas te planten. Het visrecht houdt in dat gevist mag worden in water waarvan anderen eigenaar zijn. In de praktijk betekent dit dat degene die in Sinoutskerke of Baarsdorp wil vissen hiervoor toestemming moet vragen aan de eigenaar van het heerlijk visrecht. Het visrecht wordt nog regelmatig uitgeoefend.

De rechten bleven behouden toen het gebied in 1980 betrokken raakte bij de ruilverkaveling De Poel-Heinkenszand.

Overige rechten

Oorspronkelijk hoorden ook andere rechten tot de ambachtsgevolgen van Baarsdorp en Sinoutskerke. Het jachtrecht werd in 1923 afgeschaft. Het recht van vogelarij (eendenkooi) is voor deze dorpen vervallen omdat het te lang niet was uitgeoefend. Het veerrecht en het recht van kerkgestoelte (het recht op een herenbank in de kerk) zijn slapend, omdat de kerken in Baarsdorp en Sinoutskerke zijn gesloopt en het water waarover het veerrecht werd uitgeoefend in de dertiende eeuw is ingepolderd.

Mevrouw M.J. van Huykelom van de Pas is nu ambachtsvrouwe van Baarsdorp. Het recht op het voeren van de titel voor Sinoutskerke deelt zij met de nazaten van A.A. van Rossem, die in het begin van de twintigste eeuw de titel ambachtsheer van Sinoutskerke had gekocht. Omdat de titel wordt gedeeld, mogen de bezitters ervan zich 'ambachtsheer- of vrouw in Sinoutskerke' noemen (en niet van Sinoutskerke).

Een historisch fenomeen bewaren

In 2018 kwam de laatste ambachtsportie in handen van de familie Van Huykelom van de Pas, met uitzondering van de visrechten. Sinds die tijd denkt de familie na over de rol die een ambachtsheerlijkheid in de moderne tijd kan spelen. Het belangrijkste daarbij vindt zij om de ambachtsheerlijkheden als historisch fenomeen te bewaren voor toekomstige generaties. Dat kan alleen als andere mensen daarbij betrokken worden, in het bijzonder de jeugd.

Moderne uitoefening van oude rechten

Afbeelding

De hervormde kerk in Sinoutskerke, 1887. De kerk werd in 1906 afgebroken omdat hij bouwvallig was | collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, nr. 6415.

De Stichting Familie Van Huykelom van de Pas spant zich in voor het voortbestaan van de heerlijke rechten. Dat doet ze door die rechten zelf uit te oefenen en door het inschakelen van vrijwilligers om activiteiten te organiseren in het gebied van de heerlijkheden. Dat kan gaan om de schapendrift en om lezingen. Ook wordt gedacht aan het ontwikkelen van projecten met scholen. De 'modernisering' van het middeleeuwse fenomeen heerlijkheid gebeurt ook online. Er is een website sinoutskerke-baarsdorp.nl en een facebookpagina. Dat alles met de bedoeling om er door uitoefening van de rechten voor te zorgen dat de rechten niet door niet-gebruik vervallen en dat de bewoners meer te weten komen over de geschiedenis van het gebied waar zij wonen.

Het ligt in de bedoeling om dit jaar iets te gaan doen met de schapendrift en het plantrecht. Verdere gegevens daarover zijn nog niet bekend. Volg Zeeuwse Ankers voor deze en andere activiteiten die rond de heerlijkheden Sinoutskerke en Baarsdorp worden georganiseerd.

Jeanine Dekker

Websites

- www.sinoutskerke-baarsdorp.nl
- www.immaterieelerfgoed.nl
- www.zeeuwseankers.nl/activiteiten

Afbeelding

Schape binnen de muur rond het voormalige kerkhof in Baarsdorp | foto Arjan de Hulster.

Fotoboek over Schouwse traditie

Trots op de strao

Stoere paarden en even zo fiere ruiters. Ze prijken in het boek dat fotograaf Janne van Gilst samenstelde en dat onlangs verscheen. De paarden en ruiters zijn geportretteerd tijdens de strao, een jaarlijks terugkerende traditie op Schouwen.

*Afbeelding
Linda de Glopper op
Quinta | foto Janne van
Gilst (uit het boek Strao).*

Janne maakte zelf de foto's van de ruiters op hun versierde paarden. Soms zitten ze in het zadel, een andere keer hebben ze volgens traditie plaatsgenomen op een Perzisch tapijtje dat over de rug van het ongezadelde paard ligt. Citaten uit interviews met straorijders die in het boek zijn opgenomen laten zien dat de straotraditie nog springlevend is.

De eerste strao vindt traditiegetrouw acht weken voor Pasen plaats in Renesse. Op de zaterdagen daarna is er een strao in achtereenvolgens Haamstede, Noordwelle, Ellemeet, Scharendijke en Serooskerke. De strao in Serooskerke is altijd de laatste in het seizoen. Bij de strao trekken paarden en ruiters naar het strand, waar de paarden de branding in worden geleid om de benen te wassen met het zeewater. Door de inwerking van het zoute water worden benen en hoeven gereinigd van ziektekiemen die zich er in de winterperiode hebben genesteld toen de dieren op stal stonden.

Janne van Gilst werd geboren in Colijnsplaat en groeide op Noord-Beveland op. In haar fotografisch werk reflecteert zij op hoe wij onze omgeving vormen en beleven en hoe de

culturele tijdgeest daar een rol in speelt. Eerder maakte zij ook werk rond volksverhalen en landbouwtradities.

Behalve de portretten van de versierde paarden met hun ruiters bevat het boek bijdragen van Arita Baaijens en Huib Uil en een interview met Janne van Gilst door Roos Gortzak. Alle kanten van de traditie worden belicht. Het boek bevat verrassende elementen als een handleiding voor het vouwen van papieren bloemen en een recept voor het bakken van schrooisels, koeken die juist tijdens de strao worden gebakken en verkocht.

Het boek *Strao* verscheen bij de tentoonstelling 'Nooit meer werken', die tot 3 mei 2020 in het Zeeuws Museum in Middelburg te zien is. In de expositie is ook de film te zien die Janne van Gilst over de strao maakte. De film is een tweeluik, waarin het optuigen van het paard centraal staat, zowel voor het werk als voor de strao.

Janne van Gilst, Strao. Rijswijk: SUB Publishing, 2019, 120 pagina's.

Verkrijgbaar in de Zeeuwse boekhandel en bij het Zeeuws Museum. Prijs: € 38,-.

Trots op mijn monument

Verantwoordelijk voor eigen stukje tijd

“Omtrent anderhalf uur gaans van 't dorp Heinkenszand, heeft men 't dorp Ovesant, eigenlyk Ovezande, een taamelyk groot dorp, met ene bekwaame kerk en tooren”. Dat valt te lezen in de *Tegenwoordige Staat van Zeeland* uit 1753. Die 'bekwaame' kerk is in 2009 in het bezit gekomen van Barbara van Dijk.

Was ze al langer op zoek naar een kerkje of was het meer een impuls? Barbara is opgegroeid in Ovezande en fietste lange tijd bijna dagelijks langs het kerkje. Eerst naar de lagere school in het dorp en later naar het Christelijk Lyceum in Goes. Het was voor haar geen gebouw als alle andere, maar om nu te zeggen dat ze er toen al een bijzondere band mee had? Nee, de liefde is pas later en min of meer toevallig tot stand gekomen. Haar moeder had een expositie in het kerkje en vertelde dat het te koop stond. Was dat niet iets voor haar om te kopen?

Gebouw als verbinding

Nu, na tien jaar is er voor Barbara geen gebouw in de wereld dat ze zo goed kent, waarvan ze zoveel houdt en waarmee ze zich zoveel verbonden voelt als het kerkje in Ovezande. Toen ze het kocht lag er een restauratieplan. De uitvoering en de financiering daarvan moest ze zelf ter hand nemen. Wist ze wel waar ze aan begon? Als tandarts is zij bekend met restauratie en renovatie. Een gebouw en een gebit lijken in dat opzicht wel wat op elkaar. Maar hoe goed je je ook op een restauratie voorbereidt, de praktijk blijkt altijd weerbarstiger. Dan zijn motivatie, doorzettingsvermogen en improvisatietalent onontbeerlijk. Daar ontbreekt het Barbara niet aan.

Het kerkje is voor haar een gebouw, waarin verleden, heden en toekomst samenkomen. Het is een plaats van ontmoeting en bezinning, die behouden moet worden voor toekomstige

generaties. Dat is haar motivatie en zo voelt ze dat ook. Barbara is als militair tandarts uitgezonden naar Bugojno (Bosnië). Ze heeft daar gewerkt in bijzondere omstandigheden en met beperkte voorzieningen. Geen situatie waarin je snel bij de pakken moet neerzitten. Soms moet je dan afwijken van de gebaande paden om toch het goede te realiseren. "Iedereen draagt verantwoordelijkheid voor zijn eigen stukje tijd", zoals Barbara het zelf zegt.

De vierde eigenaar

Het kerkje is rond 1400 gebouwd. Het heeft een eenbeukig, recht gesloten schip met een half ingebouwde toren die dateert uit dezelfde periode. Het gebouw ziet er tegenwoordig anders uit dan toen. Begin negentiende eeuw is het koor aan de oostzijde afgebroken en in 1837-1840 volgden de sacristie aan de zuidzijde en de noordelijke dwarskapel. In dezelfde periode is het schip van nieuwe vensters voorzien, is er een sierplafond aangebracht en zijn de muren gepleisterd. Later is nog een consistorie aangebouwd. Wie tegenwoordig het kerkje binnenloopt ziet een interieur in heldere tinten met banken in het midden en aan de zijkanten. Wat direct opvalt is de achttiende-eeuwse preekstoel aan de oostzijde en het van Dam-orgel uit 1893 aan de westzijde.

Hoewel het kerkje ruim zeshonderd jaar oud is, is Barbara pas de vierde eigenaar. De eerste eigenaar is het kapittel van de Sint-Pieter in Utrecht. Dat verandert kort na 1578 wanneer de

Afbeelding

Detail van negentiende-
eeuwse bank met
smeedijzeren greep
aan de noordzijde van
de kerk | portret- en
detailfoto Mieke Wijnen
Fotografie.

kerk in handen valt van de protestanten en eigendom wordt van de Nederduitsch Gereformeerde Kerk (Nederlands Hervormde Kerk). In 2003 is het gebouw overbodig vanwege de vorming van de Samen op Weg-gemeente Driewegen-Ovezande en wordt het verkocht aan een particulier. In 2009 koopt Barbara de kerk, met uitzondering van de toren. Die is van de gemeente Borsele.

stond voor haar voorop en gelukkig was er in de directe omgeving voldoende deskundigheid aanwezig om dat te waarborgen. Zij ontving een restauratiesubsidie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en voor de financiering van haar eigen aandeel kon zij een beroep doen op het Nationaal Restauratiefonds.

Een kerkje met de nodige verrassingen

Aan het werk

Het gebouw verkeerde in een niet al te beste staat en aan de hand van het restauratieplan is Barbara in de periode 2010-2016 met inzet van al haar middelen en tijd aan het werk gegaan. Dat betekende niet alleen het zoeken van deskundigen, het begeleiden van het restauratieproces en het oplossen van talloze grote en kleine problemen, maar ook gewoon hard en lang werken. Ze heeft wat gesloopt, gebikt en geschuurd! Alles aan ooit gebruikte bouwmaterialen heeft zij wel in haar handen gehad; van twintigste-eeuwse wandplaten tot aan middeleeuwse kloostermoppen. Voorafgaande aan en gedurende het restauratieproces vond zij veel hulp en ondersteuning bij de gemeente Borsele. De kwaliteit van de restauratie

Verrassend verleden

Het kerkje had voor Barbara de nodige verrassingen in petto. Zo bleek zich in het muurwerk aan de noordkant ter hoogte van de preekstoel nog de piscina aanwezig. Het is een muurnis die oorspronkelijk werd gebruikt als wasbekken voor het afspoelen van liturgisch linnen en vaatwerk. Verrassend zijn de geschilderde decoraties op de houten achterwand achter het orgel, waarvan de datering nog moet worden vastgesteld, maar waarschijnlijk al vele honderden jaren oud zijn. Een raadsel blijft de middeleeuwse kelder die tijdens de restauratiewerkzaamheden is aangetroffen, maar die niet meer toegankelijk is. Vermoedelijk is het een grafkelder, maar de botten die zijn gevonden bleken geen menselijke botten.

Arjaen, Adriana en Adrianus

De kerk heet 'Wit Arjaentje'. In Nederland zijn er meerdere 'witte kerkjes'. Die naam danken ze

Afbeelding links
Het 'Wit Arjaentje' in Ovezande omstreeks 1915-1925. Links achter de NH-kerk de lagere school | bron: Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, Prentbriefkaarten, nr. 5760.

Afbeelding rechts
Geschilderde decoraties op de houten achterwand achter het orgel, bij toeval ontdekt tijdens de restauratiewerkzaamheden | foto Barbara van Dijk.

aan de witte pleisterlaag die op de gevel is aangebracht. Maar 'Wit Arjaentje'? Barbara vertelt dat de naam een dubbele betekenis heeft. Adriana is haar derde doopnaam. Ook haar moeder, grootmoeder en (bet)overgrootmoeder heetten allen Adriana. De naam verbindt haar met het verleden en haar Zeeuwse wortels. Ondanks alle omzwervingen in binnen- en buitenland voelt ze zich echt een Zeeuwse.

Arjaen is Zuid-Bevelands voor Adriaan en die naam verwijst weer naar de vijftiende-eeuwse muurschildering van de heilige Adrianus. Het is de enige muurschilderingen van de kerk die bewaard is gebleven, zij het niet meer op de oorspronkelijke plaats in het schip, maar in het torenportaal. Adrianus leefde in het begin van de vierde eeuw en bekeerde zich tot het christendom. Hij stierf de marteldood. Op de muurschildering is hij afgebeeld met een zwaard en een aambeeld in zijn handen, en aan zijn voeten een leeuw.

Heden en toekomst

Het behoud van het kerkje kost de nodige inspanningen, maar Barbara heeft die er graag voor over. Ze organiseert en faciliteert tal van activiteiten. Je kunt de kerk huren om te trouwen en te rouwen, te vergaderen, muziek te maken en te exposeren. Zie de website witarjaentje.nl. Er is eigenlijk maar één voorwaarde: dat er respectvol met elkaar, het gebouw en de omgeving wordt omgegaan.

Voor het monitoren van de bouwkundige staat van het kerkje maakt zij graag gebruik van de Monumentenwacht. Als ze de monumentenwachters over de vloer heeft dan herkent zij hun vakmanschap en hun liefde voor het gebouw. Ze komen met nuttige tips en zijn - niet onbelangrijk - altijd blij.

In Zeeland voelt Barbara zich thuis; daar liggen haar wortels en daar staat haar kerkje.

Ben jij ook zo'n trotse monumenteigenaar?

Laat het de redactie weten!

Wil jij je verhaal delen met de andere lezers van *Zeeuws Erfgoed*, neem dan contact op met de redactie: zeeuws erfgoed@erfgoedzeeland.nl.

Abonnees van de Monumentenwacht die aan de interviewreeks deelnemen, ontvangen voor hun medewerking de professionele portret- en detailfoto die bij hun verhaal worden afgebeeld.

Scheepswerf Moed en Trouw in miniatuur

De naam Verras is al vele generaties verbonden met de scheepsbouw in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Binnenkort is het mogelijk om je een beeld te vormen van het leven en werken op hun scheepswerf Moed en Trouw in Paal, dankzij de bevlogen miniaturbouwer Phielbert Verras en enkele enthousiaste vrijwilligers.

Rijke maritieme geschiedenis

De Scheldemondregio herbergt een rijke maritieme geschiedenis. Een gezamenlijke geschiedenis ook, van zowel Vlamingen als Zeeuwen. Al eeuwen bevaren en bevissen zij de Schelde, met schepen die typologisch veel overeenkomsten vertonen. Deze schepen werden gebouwd en onderhouden op een van de vele (kleinere) scheepswerven, die de regio rijk was. Tegenwoordig zijn deze werven vrijwel allemaal verdwenen. Daarom is het zo bijzonder dat binnenkort het publiek opnieuw kan kennismaken met het leven en werken op zo'n verdwenen werf. Niet door een bezoek aan een replica van de werf, maar in de vorm van een nadere bestudering van een in detail uitgewerkte maquette.

Waarheidsgetrouwe maquette

De maquette is een weergave van de scheepswerf Moed en Trouw in Paal en is van de hand van de 86-jarige Phielbert Verras. Verras, die de vierde generatie op de werf was, heeft twaalf jaar aan de maquette gewerkt. De maquette is een exacte weergave van de originele loods, compleet met gereedschappen, loskraan, stellingen, de spuiscuis, lieren en enkele op de hellingen gelegen schepen. Verras putte voornamelijk uit zijn geheugen. Zijn droom was om de maquette na gereedkomen te tonen aan het grote publiek. Deze droom zal binnenkort (volgens huidige planning eind juni) uitkomen, als de miniaturwerf in Bezoekerscentrum Saeftinghe in Emmadorp onthuld zal worden. Uitgangspunt is dat stichting Het Zeeuwse Landschap de bruikleen in dit bezoekerscentrum permanent zal tentoonstellen.

Goede boterham

De op de maquette weergegeven loods werd gebouwd in 1867, twee jaar na de stichting van de werf door Pieter Veras (de achternaam werd toen nog met één 'r' geschreven). Er werden in de beginperiode vooral vissersschepen gebouwd, zoals hengsten voor de Scheldevisserij en hoogaarzen voor de visserij op zowel de Schelde als de Noordzee. De opdrachtgevers kwamen zowel uit Vlaanderen als Zeeuws-Vlaanderen. In later tijden werden ook andere, grotere scheepstypen gebouwd, waarbij meer en meer werd overgegaan op de bouw van ijzeren schepen. Naast nieuwbouw werd er ook veel gedaan aan ombouw (oude vissersschepen werden tot jacht omgebouwd) en onderhouds- en restauratiewerkzaamheden. Vier generaties Verras verdienden een goede boterham aan de werf, waarbij de vierde generatie bestond uit de drie broers Julien, Remy en Phielbert.

De sloop van de werf van Verras in Paal, in 1967. Na de Tweede Wereldoorlog werden hier vooral stalen schepen gebouwd, daarnaast werden er reparaties en onderhoud uitgevoerd | foto ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland, Beeldbank Zeeland, 15 februari 1967, foto C. Kotvis, nr. 6435.

Afbeelding
Detail van de maquette van Phielbert Verras | foto Els van Hoof

Bij de stormramp werd de loods van scheepswerf Moed en Trouw in Paal onherstelbaar verwoest | ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland. Beeldbank Zeeland, 1953. fotograaf onbekend, nr. 6440.

De voormalige scheepswerf Moed en Trouw van de familie Verras anno 2018 | foto Els van Hoof.

Van Paal naar Walsoorden

Bij de watersnoodramp van 1953 werd de loods van de werf vernield. Het bedrijf kwam de klap te boven en bleef succesvol in de scheepsbouw, nu vooral met de bouw van stalen schepen. In 1970 werden de scheepshellingen en het nabijgelegen woonhuis echter onteigend, dit in het kader van de verhoging en versterking van de dijken (Deltaplan). Met uitzondering van het woonhuis en de nieuwbouwoods werd de werf ontmanteld, net als de (oorspronkelijke) haven van Paal. De visserschepen verdwenen uit de haven van Paal, de werf vond een nieuw onderkomen in Walsoorden. Houten platbodems werden toen al niet meer bij Verras gebouwd. Bijna een eeuw lang had de werf

van Verras een groot deel van de bouw van houten hengsten voor haar rekening genomen, samen met scheepswerf De Klerk in Kruispolder. Van de houten 'Verras-platbodems' hebben diverse exemplaren de tand des tijds overleefd: de in 1908 gebouwde en als GRA13 (Graauw/Paal) ingeschreven hengst De Drie Gebroeders van Stichting Behoud Hoogaars, de in 1924 gebouwde Philippiense Schouw PI67 Nieuw Zorg van de stichting Vissermanschouw Nieuwe Zorg en de in 1932 gebouwde hoogaars Geertrui van de Museumhaven Zeeland in Zierikzee.

Met dank aan Franke Lok, Adri Verras en Ria Geluk.

Marinus van Dintel

Eeuwenlang hebben houten zeilschepen op de wateren van de zuidwestelijke delta gevaren. De schepen werden voornamelijk ingezet als beurt- of vissersschip en vanaf het begin van de twintigste eeuw ook als recreatievaartuig. In de Scheldedelta werd voornamelijk met twee scheepstypes gevaren: de hoogaars en de hengst. De hoogaars was vooral een vissersschip, dat boven de Westerschelde werd ingezet. Beneden de Westerschelde werd meer met de hengst gevaren. Beide scheepstypes waren als platbodems zeer geschikt voor het varen in de

Zeeuwse delta met de vele ondieptes. De vissers van de zeegaten, met name van Walcheren, voeren voornamelijk op hoogaarsen, waarmee ze op garnalen en sardientjes visten. Vanuit Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen voer men vooral op hengsten, die als vissersschip veelal werden ingezet voor de botvisserij en de mosselcultuur. Hengsten werden ook bij de bedijking ingezet en dan vooral voor het vervoer van materialen, zoals grond en basaltblokken. De hengst is dan ook eerder een robuust werkschip dan de meer elegante hoogaars.

Uitheemse Zeeuwse vondsten in Brugs museum

Op 23 mei opende het Gruuthusemuseum in Brugge opnieuw de deuren. Dit na meer dan vijf jaar restauratie en museale herinrichting. Een schitterende collectie toegepaste kunst, een prachtig stadspaleis met rijke Bourgondische wortels, gelegen in het hartje van een stad met wereldgeschiedenis... dit zijn de ingrediënten van Gruuthuse. Tussen al dat moois ook twee uitzonderlijke bruiklenen van Erfgoed Zeeland.

Afbeelding
*Aardewerken kan uit
de veertiende eeuw,
vermoedelijk Syrisch.*

Een nieuw museum

Het uitgangspunt van de nieuwe museale presentatie is de zogenaamde Gruuthusecollectie, een fascinerende collectie toegepaste kunsten. Imposante wandtapijten, verfijnde sculpturen en beeldhouwwerk, kleurrijke glas-in-lood ramen, prachtig afgewerkt meubilair of rijkelijk versierd porselein uit exotische landen. Daarnaast kon het museumteam ook putten uit de 'Collectie Brugge', zoals schilderijen uit het Groeningemuseum, manuscripten uit de Stedelijke Bibliotheek Biekorf en het Grootseminarie en historische documenten uit het Stadsarchief. Daartussen ook twee bruiklenen die het museum via Erfgoed Zeeland ook voor een lange periode in de expositie mag opnemen.

Voor elk collectiestuk in de nieuwe opstelling geldt: *Plus est en vous*. Het beroemde devies van Lodewijk van Gruuthuse betekent ook voor de collectie zoveel als 'er zit meer in u'. Elk object is immers drager van verhalen over zijn ontstaan of de context waarin het gemaakt of gebruikt werd. En omdat de objecten de leidraad zijn in dit museum, bepalen ze ook waarover het gaat: een ontdekkingstocht door meer dan 500 jaar geschiedenis van Brugge.

De drie verdiepingen van het museum staan garant voor drie tijdsblokken uit die Brugse geschiedenis. Het chronologische verhaal start bij de metropool Brugge toen de stad een knooppunt was van internationale handel. Brugge is dan de ideale voedingsbodem voor ambachtslui en kunstenaars die streven naar verfijning en perfectie

voor opdrachtgevers zoals het Bourgondische hof en zijn vele netwerken. Ook in de zeventiende en achttiende eeuw valt de productie en het streven naar verfijnde producten niet stil. De kerk en Brugse kooplied die handel drijven met Azië en Zuid-Amerika zijn nieuwe opdrachtgevers in een stad die blijft zoeken naar nieuwe uitwegen naar de zee. Het hoogstaande vakmanschap uit de middeleeuwen en de culturele en economische hoogtij vormen in de negentiende eeuw een inspiratiebron voor nieuwe ambachtslui, historici, architecten en bestuurders. Dit vormt de basis voor het huidige cultuurtoerisme en Brugge Zeehaven.

Syrische kan en Spaans bord

In de laatste zaal van het eerste tijdsblok toont het Gruuthusemuseum ook twee bijzondere bruiklenen uit Zeeland. Een veertiende-eeuwse Syrische (?) kan en een laatmiddeleeuws tingeglazuurd bord. Zowel het Spaans luxe aardewerk als de kan zijn in Sluis gevonden. Beide objecten passen binnen het verhaal van Brugge als handelsknooppunt op haar hoogtepunt in de veertiende, maar vooral de vijftiende eeuw. Onlosmakelijk met de opkomst van de stad verbonden, is de vorming én de werking van het Zwin, de natuurlijke economische levensader van Brugge in de middeleeuwen. Het was haar toegang tot de zee en haar garantie op de functie als economische draaischijf van Noordwest-Europa; de kreek waar handelaars uit het noorden in contact kwamen met de Italiaanse kooplieden uit het Middellandse Zeegebied.

Het belang van Brugge als zelfbewuste economische grootmacht en de rol die het Bourgondisch hof daarbij speelde zijn het onderwerp van de voorgaande zalen. De plaats waar de Syrische kan en het Spaanse bord hun verhaal mogen doen, leggen de nadruk op die knooppuntfunctie van de stad en de daarmee onlosmakelijk vele kostbare goederen en hun buitenlandse handelaren die op die manier in de stad terecht kwamen.

Brugge als handelsknooppunt, betekent ook de stad te duiden in de Europese handelsnetwerken. Een Syrische kan komt niet zomaar in Sluis terecht. De kans is groot dat Italiaanse kooplieden de kan op hun galeien hebben meegebracht. Een overzicht van de routes die deze Florentijnen, Venetianen en Genuezen ondernamen is te zien in een animatie in de museumzaal. Een tocht die vanuit Italië naar de Zwarte Zee gaat, via de Syrische kusten naar de Afrikaanse en via het Iberisch schiereiland tot in Vlaanderen.

Afbeelding
Spaans majolicabord
met de letters IHS
uit de vijftiende eeuw.

Werking van middeleeuwse zeehaven

Een konvooi van galeien, in dit geval de Flandria-vloot, was een tamelijk indrukwekkend gegeven: imposant en groot. Te groot om via de natuurlijke kreek, het Zwin, tot het verste punt Damme te varen. Die laatste was rond 1180 ontstaan als voornaamste overslaghaven van Brugge. Grote schepen voeren tot dit punt en verscheepten hun goederen op kleinere schuiten die naar Brugge trokken. Zo'n honderd jaar later ontstond - ook vanuit een politieke strategie - Sluis; een voorhaven van Brugge, het dichtst bij de zee gelegen. En in staat om grote schepen te ontvangen, zoals de galeien uit Italië. De manier waarop een dergelijke Syrische kruik in Sluis terecht komt is best aannemelijk. Het wijst zeker op contacten met het Midden Oosten (de Levant) en het wordt gestaafd door de bestaande scheepsroutes.

Het Spaanse bord komt uit de streek van Manises. Deze zogenaamde lusterwaar, vervaardigd onder

invloed van de Moorse technieken die hiervoor gebruikt werden, kwam op een identieke manier mee met handelsschepen die tot in de Zwingel voeren. Beide objecten zijn echter geen handelswaar. Archeologen hebben tot nu weinig tot geen sporen van dergelijk aardewerk in Brugge zelf aangetroffen, maar wél in de voorhavens Damme en Sluis. De kan uit Syrië is niet alleen een getuige van de contacten met exotische handelsstreken, het is bovenal ook een souvenir die de handelaars op hun reizen meenamen en die bijna per toeval in de voorhavens achterbleven. Het Spaanse luxe aardewerk had min of meer dezelfde functie, maar werd wel meer op bestelling meegenomen via deze netwerken, zonder dat het daarvoor in bulk werd verhandeld.

De twee uitheemse bruiklenen uit het Zeeuws Archeologisch Depot passen hoe dan ook perfect in het verhaal dat het nieuwe Gruutusemuseum in het tijdsblok van Brugge in de late middeleeuwen wil vertellen.

Lieven De Visch, Musea Brugge

In de tentoonstelling in het Gruutusemuseum zijn onder meer twee fraaie voorwerpen uit Zeeland te zien, die in het voorjaar van 1998 zijn opgegraven in Sluis. Ze zijn afkomstig van een terrein langs de Lange Wolstraat, waar in april van dat jaar de Nederlands hervormde kerk was afgebroken. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd door medewerkers van het toenmalige Provinciaal Archeologisch Centrum Zeeland (PACZ), met assistentie van diverse amateurarcheologen. Tijdens de opgraving legden zij diverse funderingen van middeleeuwse gebouwen en beer- en waterputten bloot. De beerputten en afvalkuilen leverden een enorme hoeveelheid aardewerk en bijzonder glas op.

Het ene voorwerp in de opstelling is een majolica-bord met daarop de letters IHS en is versierd met goudluster. De letters staan onder andere voor 'In Hoc Signo (Vinces), oftewel 'in dit teken zult gij overwinnen'. Het bord bestaat uit een groot en twee kleinere stukken. Het grootste gedeelte bevond zich in een beerput achter de fundamenten van een middeleeuwse woning en verkeerde in uitstekende staat. Een kleiner fragment is in de grond naast de beerput aangetroffen. Aangezien dit fragment veel doffer van kleur was werd pas maanden later geconstateerd dat de twee stukken aan elkaar pasten. Het kleurverschil is veroorzaakt door verschillende condities in de bodem. Een ontbrekend klein stuk is aangevuld. Het bord dateert uit de vijftiende eeuw en is een topstuk

dat in Spanje is gemaakt. Het andere voorwerp is een beschilderde kan van wit aardewerk met tinglazuur, waarvan zover bekend geen tweede exemplaar bekend is in Nederland. Gezien de versieringskenmerken is de kan vermoedelijk in Syrië gemaakt. De rand ontbreekt jammer genoeg. De vondst is eveneens in een beerput gevonden en dateert uit de veertiende eeuw.

Dit was de bloeitijd van Sluis. Het vondstmateriaal illustreert het grote belang van de stad Sluis als handels- en overslagplaats voor de stad Brugge in de late middeleeuwen, daar het Zwin in die tijd steeds meer verzandde en Brugge over het water niet meer bereikbaar was. In ieder geval blijkt dat er handelscontacten waren met diverse landen in Noord- en Zuid-Europa, mogelijk ook met landen uit het Midden-Oosten.

Hans Jongepier

Afbeelding
De vondst van het majolicabord in 1998 in een beerput in Sluis.

Bouwbedrijf Boogert gaat restaureren

Bouwbedrijf Boogert uit Oosterland gaat zich meer en meer toeleggen op het restaureren van monumentale panden; voor de werknemers van Boogert een mooie, nieuwe uitdaging.

Afbeelding boven
De gecertificeerde medewerkers van Bouwbedrijf Boogert in Oosterland.

Afbeelding onder
Het praktijkexamen vond plaats bij Bouwmensen Zuid-West in Goes.

Al enige tijd is het management van Bouwbedrijf Boogert uit Oosterland aan het onderzoeken hoe het zijn medewerkers een mooie, nieuwe uitdaging kan bieden. Na diverse gesprekken met de medewerkers kwam naar voren dat zij ook interesse hebben in het restauratievak. Na intern overleg is vervolgens besloten een restauratieproject te starten. Een dergelijk restauratieproject kan voor Boogert de opmaat zijn naar een erkenning als gecertificeerd restauratiebedrijf.

Het project begon met een voorlichting door de twee coördinatoren (Johan van Oosterhout en John Akkermans) van ROP Zuid-West op het kantoor van Boogert in Oosterland. Tijdens deze bijeenkomst werden de medewerkers warm gemaakt voor het restauratievak. Vervolgens werd een voorlichtingsdag georganiseerd bij Erfgoed Zeeland in Middelburg, waarbij monumentenwachtster Wim Jakobsen de aftrap gaf met een algemene voorlichting over het onderhouden van monumenten. Na dit theoriegedeelte werd onder leiding van Wim Jakobsen een stadswandeling langs monumentale panden in de oude binnenstad van Middelburg gemaakt. Aan het einde van

de bijeenkomst konden de medewerkers van Boogert zich opgeven voor eendaagse praktijkcursussen die betrekking hebben op het restauratievak; cursussen voor het verwerken van bladlood in de restauratie, voegwerk in de restauratie, stutten en stempelen in de restauratie en houtsoorten, aantasting en herstel.

De medewerkers van Boogert konden zich ook opgeven voor de vierdaagse cursus keuzedeel MBO 3 restauratietimmeren, wat vijftien medewerkers deden. Voor deze cursus moesten zij opnieuw de schoolbanken in en kregen ze na de lessen huiswerk mee. Na drie lesdagen, uitgesmeerd over twee maanden, legden de medewerkers een theorie-examen af, om een aantal weken later praktijkexamen te doen. Dit praktijkexamen bestond voornamelijk uit het maken van een spantgedeelte, dat met oude verbindingen in elkaar gezet moest worden.

Alle vijftien medewerkers zijn voor deze vierdaagse cursus geslaagd. Zij kregen op 18 april 2019 op het kantoor van Boogert in Oosterland hun verdiende certificaat uitgereikt.

ERFGOEDallerlei

Erfgoed Zeeland kan geen aanvullende informatie verstrekken over de verkoop van verschenen publicaties.

BOEKEN EN EENMALIGE UITGAVEN

Joost Bakker et al. (samenst.), *De reizende kunstenaar Albert Depré 1861-1937. Zomer 1907* (Westkapelle: Het Polderhuis musea & meer, 2019) 80 pag.; ill., foto's, tek, krt. Catalogus bij de tentoonstelling over het Zeeuwse werk van de Franse

schilder en fotograaf Albert Depré (1861-1937). Depré, die een groot deel van zijn leven in Carolles in Normandië verbleef, maakte in 1907 een rondreis door Zeeland en Nederland waarbij hij vele schilderijen vervaardigde die de familie voor de tentoonstelling ter beschikking heeft gesteld. In de catalogus wordt de reis van Depré bijgehouden door een vertaling van zijn dagboeken weer te geven. Het mooie is dat praktisch alle foto's en schilderijen die hij tijdens die reis maakte daarbij zijn afgebeeld.

Jos Bleijenbergh, et al., *Verhaaltjes van en over onbekende/bekende mensen uit 'De Vier Ambachten'* (Hulst: Oudheidkundige Kring de Vier Ambachten, 2018) 4x12 pag.; ill., foto's.

De naam van de oudheidkundige kring die in 1928 ontstond verwijst naar de vier ambachten Axel, Assenede, Boekhouten en Hulst in het oude graafschap Vlaanderen. Het jubileumboekje bestaat uit een vierdelige serie miniboekjes met elk zes interviews met bekende en niet-bekende Zeeuws-Vlamingen die over hun beroep of het verleden vertellen.

Arjan van Dixhoorn (redactie), **et al.**, *History of Zeeland in the World. Exploring the World from Zeeland* (Middelburg: De Drvkery, 2018) 311 pag.; ill., foto's, tek, krt, grav. Deze bundel bevat een reeks papers van studenten die tussen 2013 en 2018 het derdejaars-

vak *History of Zeeland and the World* aan de University College Roosevelt volgden. Leidraad hierin is de rol van kennis en informatienetwerken. De veertien artikelen geven dan ook een caleidoscopisch beeld van Zeeland in de Nieuwe Tijd. Zo zijn er meerdere bijdragen over de MCC onder meer met betrekking tot Suriname, de vrijhandel en de WIC, de MCC-directie en Louis le Grand in Cádiz. Er is een bijdrage over de suikerraffinage en St. Eustatius, het Schotse monopolie in Veere in het jaar van de publicatie van Adam Smiths betoog voor vrijhandel, Victor Hugo in Zeeland, het VVV-kantoor in Middelburg vanaf 1892, de 18de-eeuwse wijnhandel in Middelburg en er zijn drie vreemde eenden in de bijt. Deze handelen over schilderkunst in de 17de eeuw, de kleurentheorie van Vincent van Gogh en terrorisme en zionisme.

Johan Francke. *Al die willen te kaapren varen. De Nederlandse commissievaart tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784)* (Zutphen: Walburg Pers, 2019) 480 pag.; ill., foto's, krt, tek., plattegr.

Op primair bronnenmateriaal gebaseerd onderzoek naar de commissievaart (kaapvaart), waarin de Zeeuwen, en met name de Vlissingers, het voornaamste aandeel voor hun rekening namen, ofschoon deze oorlog voor de Republiek desastreus verliep. Aan de hand van nieuwe bronnen blijken dat veel gegevens en cijfers uit eerdere artikelen en studies onjuist of onvolledig zijn. Na een inleiding over het begrip commissievaart en de opzet van de studie volgen negen hoofdstukken over: ontstaan en verloop van het conflict, de algemene strijd ter zee tijdens de oorlog, het verstrekken van commissie- en rantsoenbrieven door de Staten-Generaal en Willem V, rederijen (9 van de 17 waren Walcherse ondernemingen), kapiteins, bemanningsleden, de kruistocht op zee, krijgsgevangenen en de verkoop van prijsgoederen op de vendu (waarbij juridische problemen en de opbrengsten aan bod komen). Met veel illustraties, zes bijlagen met prijsgemaakte schepen, bemanningsleden en verstrekte commissies, lijst van gebruikte bronnen en een uitgebreide index.

Agnès den Hartogh. *Vlissingen. 30 spontane illustraties, 30 willekeurige ontmoetingen, 30 bijzondere verhalen* (Vlissingen: Agens den Hartogh (Media58), 2018) 71 pag.; ill., tek. De auteur verhuisde in oktober 2016 naar Vlissingen en besloot binnen een maand de stad van binnen en buiten te leren kennen. In

de periode 1 tot en met 30 november 2016 maakte ze wandelingen en nam een tekenboek en pen mee. Mensen uit de stad vertellen de verhalen bij de tekeningen van Den Hartogh, die naast allerlei gebouwen ook gebeurtenissen als onderwerp koos zoals de Scheldekraan, het Station, Zeemanserve, familiebezoek in Ter Reede, school en een bankje op de Oude Markt.

Sander den Haan. *Desertie tijdens de Belgische afscheiding (1830-1839). 'Sergeant Philip Jasper Hoek voor de Krijgsraad in Zeeland'* (Zierikzee: Scoude, 2018) 35 pag.; ill., tek., foto's. Bewerking van een webartikel van het Zeeuws Archief. Dit

essay verhaalt van de Noord-Nederlandse infanterist Philip Jasper Hoek die zijn meeste jeugdjaren in de West-Vlaamse stad Ieper doorbracht. Hij deserteerde, keerde terug naar Ieper, en ging weer terug naar Nederland, hetgeen hem noodlottig werd. Zijn relaas speelt onder meer in Sluis. Met summary en index op persoons- en plaatsnamen.

Paul de Schipper. *Verlaggever van 't Nieuwe Zeeuwte* (Goes: Paard van Troje, 2019) 160 pag.; ill., foto's, krt. Biografie van Niek Karhof (1894-1975) die vanaf 1926 directeur en hoofdredacteur van de *Nieuwe Zeeuwsche Courant*

was, een voorloper van *De Stem*, en een van de weinige katholieke Zeeuwse kranten. Oud-journalist Paul de Schipper brengt in 43 thematische korte hoofdstukjes het levensverhaal van Karhof en diens krant en de opvolgers daarvan voor het voetlicht. De Schipper gaat onder meer in op de katholieke signatuur, de onderwerpen waarover Karhof schreef en de periode vóór, tijdens en na de oorlog. De bijlage bevat de levenscyclus van dagblad *BN/De Stem* in jaartallen. De inleiding is verwerkt in het eerste hoofdstuk.

Ineke van Strien. *In mijn hart klinkt een lied. Levensschets van Jo van Strien* (Anna Jacobapolder: Ineke van Strien, 2018) 58 pag.; ill., foto's. Deze biografie belicht het leven van de

Fliplandse onderwijzeres Jo van Strien die negentig jaar oud werd. Naast een chronologische levensschets in zeven hoofdstukjes zijn ook drie gedichten van Van Strien opgenomen.

Carolijn Visser, met foto's van **Mischa Keijser**. *Zeeuws geluk*. (Amsterdam: Uitgeverij Augustus/Contact, 2018) 221 pag.; ill., foto's. Visser schreef tientallen reisverhalen over met name China en Azië en ontving daarvoor onder meer

de Bob den Uylprijs (voor *Argentijnse avonden*) en in 2017 de Libris Geschiedenis-prijs en voor de tweede maal de Zeeuwse Boekenprijs voor *Selma*. Dit boek werd geschreven op uitnodiging van de Zeeuwse zorgorganisatie SVRZ. Visser verbleef daartoe enige tijd in diverse verzorgingstehuizen in Kamperland, Domburg (Simnia) en Aagtekerke (Waterwel). Daar sprak ze - veelal dementerende - ouderen, die herinneringen ophaalden over hun jeugd, het water in 1944, Duitse badgasten, de kerk, het landschap en het dorpsleven. Visser heeft de in dialect gesproken citaten vernederlandst zodat deze voor een breder publiek begrijpelijk zijn. De verhalen van de auteur zelf over haar eigen jeugd en Walcheren in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw vormen een hoogtepunt: Visser keert na haar vertrek uit de provincie en na vele jaren rondzwerven terug naar het eiland van haar jeugd en rekent af met haar verleden. Voorzien van zowel oude als actuele bijpassende foto's.

TIJDSCHRIFTEN

Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 28/1 (2019)

Robert Jan Soer, 'Het medische Rammekens' (Fort Rammekens, Ritthem, achttiende eeuw); Jan Zwemer, 'Tholen tijdens de crisis van de jaren dertig: op de rand van een subsistence-crisis?' (Tholen, 1919-1939); Anya Luscombe, 'De bijzondere vriendschap tussen de familie Roosevelt en de Nederlandse koninklijke familie' (Oud-Vossemeer, Tholen).

Nehalennia. Archeologie, cultuurhistorie, streektaal en volkscultuur van Zeeland en Goeree-Overflakkee 203 (2019)

J.P.F. Verwey, W.B. Waldus, L. van der Linden, 'Het wrak bij de Oranjemolen in Vlissingen' (scheepswrakken); Jaco Simons, 'Zeeland en Goeree in de wereld (deel 3 Noord-Amerika)' (Zeeland, Michigan); J.H. Midavaine, 'De eerste en tevens laatste reis van Wouter Watson als kapitein op de Postillon Galerij' (Guinea, Veere, achttiende eeuw); Gerard van Velde, 'Izaak de Keuninck' (Cadzand, koeien).

HEEM- EN OUDHEIDKUNDIGE BLADEN

Nederlandse Genealogische Vereniging afdeling Zeeland

Wij van Zeeland, 2019, 1

Jan Midavaine, 'Een buitenplaats genaamt Bomdal'; Sjaak Hoornick, 'Parenteel van Marinus Paauwe' (vervolgd); Jan Kouwen, 'Tandarts, DTB, Zeeland en Zierikzee, een onverwachte joodse genealogische bron'; Kees Goudswaard, 'De identiteit van Cornelis Verluijs'.

Heemkundekring "Philippuslandt"

Cronieke van den lande van Philippuslandt, maart 2019

Jan Heijboer, 'De traditionele beurtvaart van Sint Philipslandt'; Fons Vleghels, 'De geschiedenis van slagerij Bosman'; Henry Rijstenbil, 'Ella Vogelaar, het meisje uit de Polder dat minister werd'; Rianne Kunst e.a., 'De jonge geschiedenis van het Oranjecomité'; Jaap Murre, 'Den Belsen brander'; Sandra van Lochem-van der Wel, 'Herinneringen aan de Koude oorlog: luchtwachtoren 'Anna Jacoba'; Memoires van M.M. Vermeij-Filius, 'Uusjes in kotjes. Redactie Jo Mol'; Fred van den Kieboom, 'Broedershof - ruim 300 jaar geschiedenis'; Jan Labruyere, 'Herinneringen aan Sint Philipsland (1963-1969)'.

Vereniging Stad en Lande van Schouwen-Duiveland

Stad en Lande, 2019, 1

Ilja Mostert, 'Mottekastelen op Schouwen-Duiveland'; Jan de Jonge, 'Het jaar van Johan van Veen. Waterbouwkundige Johan van Veen (1893-1959)' (zie verderop bij Uitgelicht); Rinus van Langeraad KAZn, 'Internationale hulpverlening in 1953 en 1954'; Kees Stoutjesdijk, 'Een stukje Stooftweg in Nieuwerkerk'; Theo Coumans, 'Herinneringen aan de wederopbouw van Schouwen-Duiveland na de ramp'; Jeroen Padmos, 'Uut de pepieren'; André Flikweert, 'Hennepteelt in Dreischor'; Huib Uil, 'In memoriam Joop van Loo (1934-2019)'.

Heemkundekring Stad en Lande van Tholen

Nieuwsbrief, 2019, 1

Agenda en mededelingen.

Heemkundige Kring Walcheren

De Wete, 2019, 1

Martin van den Broeke, 'Wisselend getij. De buitenplaats Der Boede tussen verval en bloei, 1901-1950'; Jan Kaljouw, 'De Zevensterren. Een volksherberg op Groot-Abeele'; Jan Moekotte, 'Gevoeligheden. Lein Harpe, wichelroedeloper op Walcheren' (zie verderop bij Uitgelicht); Michiel van Wijngaarden, 'Een stapel problemen. Schotse handel in Veere'; Jaco Simons, 'Walcheren van de kaart. Nieuw-Middelburg in de Guyana's'.

Historische Vereniging Arnemuiden

Arneklanken, 2019, 1

Piet Feij, 'Arnemuiden in de tijd van Koning Willem II' (3); Leen Schouls, 'De ARM 67 uit de koers?'; Marlies Jongejan, 'Arnemuidse ventjagers rond 1800. Enkele notities'; Wim van der Heijden, 'De ambachtsheren

en -vrouwen van Kleverskerke. Het raadsel op weg naar de oplossing'; Joost Adriaanse, 'De bewoners van de Markt in de vijftiger jaren'; Jaco Simons Siereveld, 'Bastion Arnemuiden op Taiwan'; Joost Adriaanse, Archeologierubriek.

Polderhuis Westkapelle

Polderhuisblad, *Wasschappels Magazine*, maart 2019

Polderhuis 2.0, Het startschot op 8 februari 2018; Lieneke van den Heuvel, 'Hoopeeloes in tiednôod'; Jan Kaland, 'Het nieuwe Polderhuis - een impressie'; Jan Kaland, 'Westkapelle anno 1907'.

Heemkundige Kring De Bevelanden

De Spuije, voorjaar 2019

Frits de Kaart, 'De vergeten watersnoodramp van 1906'; Kees Bos/Frits de Klerk, 'Een schoone visserij genaamt Focquene, een bijzondere kaart van rond 1700 van de visserij tussen Kruiningen en Nieuwlande'; Hester van Rees, 'Dracht, steken, stoppen en stikken'; Jan Haak/Frank de Klerk, 'Dirty dancing bij gaslicht - Dansles in Goes in 1860'; Kees van den Bovenkamp, 'Dorpsomroeper Wim de Smit'; Adri Haaij, 'De geschiedenis van drie verdwenen boerderijen in de Yerseke Moer, deel III'; Albert L. Kort, 'Boekindruk: Nieuwdorp in oorlogstijd. De slag om de Sloedam'; A.J. Barth, 'Cultuur wordt cultuur, culturele collaboratie in Zeeland'.

Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen

Tijd|Schrift, 2019, 1

André R. Bauwens: In memoriam Ireen van Damme (Groede, 1942 - Terneuzen, 2019); André R. Bauwens: In memoriam Arcen Goossens (Biervliet, 1935 - Breskens, 2019); Geert Stroo: Achttiende-eeuwse glas-in-lood in Oostburg, aanvullingen en correcties; Jan van Loo: De burgemeesters van Sint Anna ter Muiden in de 15e en 16e eeuw; André R. Bauwens: De val van de tiran. Leven in hoop en vrees, West-Zeeuws-Vlaanderen maart-april 1814; Geert Stroo: De fortificatie van Oostburg; André R. Bauwens: Een foto uit vervlogen dagen; Cor Scheele: Deelname aan het verzet in de Tweede Wereldoorlog

Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten'

Bulletin, 2019, 1

Willy Verschraegen, 'De veren van Koewacht'; Marc Buise, 'Over de hengst van Hengstdijk'; Willy Verschraegen, 'De luchtwachtoren van Koewacht (3T1)'.

Heemkundige Vereniging Terneuzen

Nieuwsbrief, maart 2019

José van Houdt, 'Ravotten in het wandelpark. Omzien in nostalgie: de Terneuzense Vestingwerken'; 'Unieke stoommachine overgedragen aan het Industrieel Museum Zeeland te Sas van Gent'; A. Littooi/W. Boot, 'De veerdienst Vlissingen - Terneuzen 1828 - 1939'; Boudewijn Verstraeten, 'Een herenhuis en vlasfabriek aan de Stationsweg te Terneuzen'.

UITGELICHT

In *De Wete* (2019, 1) schrijft Jan Moekotte: 'Gevoeligheden, Lein Harpe, wichelroedeloper op Walcheren'. De Vereniging tegen de Kwakzalverij bracht in 2001 een lijst uit van de bekendste twintigste-eeuwse kwakzalvers, waarop ene J.G. Mierenet de achttiende plaats inneemt. Mierenet publiceerde onder verschillende pseudoniemen horoscopen, was actief als wichelroedeloper maar maakte vooral naam en fortuin met het aardstralenkastje Poverni, een afkorting van Potentiaal Verschillen Nivelleren. Zijn bedrijf zou tussen 1948 en 1951 ruim 5000 van deze kastjes verkocht hebben voor 200 gulden per stuk, terwijl een landarbeider in die tijd een rijksdaalder in de week verdiende. Zelfs op paleis Soestdijk was hij actief in de jaren vijftig met het opsporen van aardstralen om ziekten van leden van het koningshuis en hun paarden te bestrijden. Lein Harpe (1902-1982) zag bij toeval in Schellach een wichelroedeloper aan het werk, mocht het ook even proberen en ervoer in zijn handen bijzondere krachten. Hij zocht contact met Mierenet, die hem inwijdde in de geheimen van het vak. De rest van zijn leven hield Lein Harpe zich bezig met het opsporen van aardstralen en deze onschadelijk te maken. Volgens Harpe was onder andere kanker een ziekte die voorkomen kon worden door het opsporen van aardstralen. Hij was er van overtuigd dat zelfs "jaren later met volkomen zekerheid aanwijsbaar is, op welke plaats een kanker- of tbc-patiënt heeft gelegen". Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden er scheuren in de goedgelovigheid. De overheid liet een onderzoek instellen door de Koninklijke Academie van Wetenschappen naar de wetenschappelijke waarde van de experimenten van J.G. Mierenet. Het rapport verscheen in 1954 en was vernietigend. Het liet geen spaan heel van de aardstraalverjagers en gedegradeerde wichelroedelopers tot kwakzalvers en charlatans. Toch bleven in Zeeland veel mensen vertrouwen houden in de krachten van Lein Harpe, zoals

Een wichelroedeloper uit een achttiende-eeuws boek | bron: Wikipedia.

de Middelburgse homeopathische arts Ernst Voorhoeve, die meer dan eens een beroep op hem deed als patiënten daarvoor open stonden.

In *Stad en lande* (maart 2019) staat het artikel: 'Waterbouwkundige Johan van Veen (1893-1959). Het jaar van Johan van Veen', geschreven door Jan de Jonge. Van Veen was een van de grote Nederlandse waterbouwkundigen. Hij studeerde in 1919 cum laude af na zijn studie civiele techniek in Delft. Doordat hij een al lang bestaand probleem voor de scheepvaart in het Hellegat (op de overgang van Hollands Diep naar Volkerak en Haringvliet) wist te doorgronden en op te lossen, was zijn naam als onderzoeker in de delta gevestigd. Johan van Veen ging in Den Haag werken voor de Studiedienst van de Zeearmen, Benedenrivieren en Kusten. Met zijn medewerkers zette hij een omvangrijk programma op voor stroommetingen, om zo de dynamiek van het Deltagebied te kunnen analyseren en verklaren. De kustverdediging werd een groeiend probleem voor Rijkswaterstaat. Van Veen kreeg de opdracht de diverse problemen en plannen samen te vatten, waarna hij het 'Drie- Vier- en Vijfeilandenplan' schreef. Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog voelde Van Veen zich door Rijkswaterstaat op een zijspoor gezet. Wel raakte hij betrokken bij tal van buitenlandse waterbouwkundige projecten, specialisten uit andere landen bezochten hem om zijn kennis en kunde. Hij speelde een voortrekkersrol bij het ontwikkelen van getijdenberekening en schreef een historisch overzicht van de polderbemaling, de baggerwerken en de droogmaking van Nederland. Hierin waarschuwt hij voor de slechte staat van de zee- en rivierdijken. Zijn rapport hierover werd terzijde gelegd. Twee dagen voor de Watersnoodramp publiceerde de Stormvloedcommissie nog een rapport waarin ze de afsluiting met dammen van de zeearmen in de Zuidwestelijke Deltawateren adviseerde. De stormramp van 1 februari 1953 werkte als katalysator: vanaf medio 1955 was Johan van Veen hoofdingenieur-directeur van de Algemene Dienst en Waterhuishoudingen en zijn studies en rapporten werden in versneld tempo uitgevoerd. Bij zijn pensionering in 1959 herhaalde hij een vroegere waarschuwing in zijn afscheidsrede: "Eens zullen we dit land met een zucht van verlichting aan de golven prijsgeven".

Afbeelding

Affiche voor het Jaar van Johan van Veen 2019 | bron: stichtingblauwelijn.nl.

Meldpunt Erfgoed Zeeland

Via het Meldpunt kun je een melding doen over gebouwd, landschappelijk en archeologisch erfgoed in Zeeland. Het kan gaan over een archeologische vondst of over bedreigd, ondergewaardeerd of onbekend gebouwd of landschappelijk erfgoed.

Alle meldingen worden besproken in het provinciale netwerk Erfgoed en Ruimte. Een archeologische vondst blijft je eigendom, maar moet soms beschikbaar blijven voor nadere bestudering. Dit zal dan gedaan worden door een van de archeologen van Erfgoed Zeeland.

Meer informatie? Kijk op erfgoedzeeland.nl/meldpunt.

MONUMENTaal

De onder vuur genomen haven van Breskens. Na de bevrijding van Breskens neemt een Canadese soldaat een moment rust om een sigaret op te steken | bron: onbekend.

